

Χωρολογικές και Αρχαιολογικές Έρευνες και Συναντήσεις

10 – 12 Ιουλίου 2020

Θέρμος

Μια νέα μας Χωρολογική εκδρομή θα συντελεσθεί στον Θέρμο της Αιτωλίας.

[Επαναλαμβάνω από προηγούμενη προ ετών επίσκεψη εκεί ένα εισαγωγικό κατευθυντήριο κείμενο με μερικές τροποποιήσεις].

Στα ανατολικά της Τριχωνίδος, επί της ορεινής ταινίας που συνδέει το Παναιτωλικό προς βορρά και βορειανατολικά με τον Αράκυνθο νότια της λίμνης, μεταξύ της γλυκιάς αυτής κλειστής θάλασσας δυτικά και του φιδίσιου ρου του ύδατος ανά τον άνω προς μέσο Εύηνο (τον «Φίδαρη») ανατολικά, με πολλά τα παράδιπλα οφιώδη ρέμματα («Φιδάκια»), στην χώρα των Οφιωνέων, (μιας των τριών βασιικών φυλετικών ομάδων των Αιτωλών (Θουκυδίδης, III, 96), βαθειά στην Αιτωλική ενδοχώρα, ευρίσκεται το θρησκευτικό και (σημαντικώτατο επί Συμπολιτείας) πολιτικό κέντρο των Αιτωλών.

Στην ακόμη και τον 5ο π. Χ. αιώνα ημιβάρβαρη αυτή περιοχή (Θουκυδίδης) συντρέχουν πρωιμότερες εξελίξεις αρχιτεκτονικές και θρησκευολογικές καίριας σημασίας για την κατανόηση της γένεσης, «φύσης» και ουσίας, δηλαδή Μορφής, του Ελληνισμού. Διαδοχή τριών μειζόνων και συνεχώς μνημειακοτέρων κτιρίων, με σημαίνουσες σημαντικές σχέσεις μεταξύ τους, φανερώνει «ανατομικά» τις διεργασίες ανάδυσης της Μορφής που διάρθρωσαν τον Ελληνισμό.

Το (α) αψιδοειδές «Μέγαρο Α», από την εποχή προ της Καθόδου στην Πελοπόννησο των Δωριέων,

εν συνεχεία το (β) «Μέγαρο Β» που αποτελεί αποκαλυπτική γέφυρα από την «Μυκηναϊκή» προς την μετακαθοδική «Γεωμετρική» περίοδο με πιθανώτατα δύο φάσεις μορφολογίας και λειτουργίας αρχίζοντας εκεί γύρω στην τροπή των χιλιετιών,

και τέλος (γ) ο ιδιαίτερου εξ αρχής χαρακτήρα μέγας ναός του Απόλλωνα, ο οποίος έλαβε την μνημειακότετη μορφή του τον 7ο αιώνα π.Χ., συμπίπτων και εξαρτώμενος από την Κορινθιακή οικονομική και πολιτιστική ακμή και επέκταση προς την Δύση ήδη από το δεύτερο ήμισυ του 8 ου π.Χ. αιώνα.

Το Δωρικό αποτελεί την ουσία του Ελληνισμού. Τα λοιπά διατάχθηκαν κατά τις επιταγές του κυρίαρχου Δωρικού βιώματος του Κάλλους.

Ο θείος Ηγεμών, προστατήριος Οδηγός της Δωρικής πολεμικής ομάδας, ο Μέγας Κριός της ανδρικής αγέλης, ο Λέων των Ζώντων, έγινε η ιδιαίτερα χαρακτηριστική Ελληνική θεότητα, ο Κύριος των τελειοτήτων του Ελληνισμού, ο φοβερός Θεός του Ολύμπιου πνεύματος, ο πρωθήβης ανδρώδης (viriliter puer κατά Πλίνιο για τον Κανόνα σωματικού κάλλους του Πολύκλειτου) της έκπαγλης μορφής, ο αιγλήτης Απόλλων.

Συνεπαρμένα και συνηγερμένα από αυτό το ινδαλμα του Κάλλους, όλα, Αχαϊκά και Ιωνικά και Αιολικά και Πελασγικά και σύμπασα η υπερποίκιλη ανθρωπολογική πολυειδία ενός εξόχως διαφοροποιημένου φυσικού τόπου, έγιναν Ελληνικά: εξαπολλωνίστηκε η ανθρωπίνη εμπειρία: επέκεινα χθόνιας γονιμότητας και ουράνιας δύναμης, πέραν τόσο του Μητρικού κόλπου γεννήσεως και θανάτου όσο και του πατρικού σπερματικού κεραυνού της Ισχύος, υπεράνω της Μεγάλης Μητρός και του Κυρίου των Δυνάμεων, επεβλήθη ορθός ιστάμενος επί του κοσμικού θρόνου, ως εν Αμύκλαις, ο Μέγας και Τρομερός Θεός, ο Φανός ανθός του Είναι, η αποκαλυπτική επίδειξη του Απόλυτου στο Φαίνεσθαι.

Αυτός είναι και ο αλάνθαστος οδηγός σε κάθε πνευματική επιχείρηση περί του Ελληνισμού. Αυτός διαλύει τα σκότη της άγνοιας όπως αίρει δια του κάλλους το Ον στο Είναι από το Μηδέν. Η λατρεία του Απόλλωνα στον Ελλαδικό χώρο επικάθησε και επιβάτευσε και ενθρονίστηκε (κυριολεκτικά

στις Αμύκλες) επί προγενέστερων, προ-ολύμπιων πεδίων θρησκευτικότητας (με την έννοια της «Ολυμπιότητας» ως εκφράζουσας την ιδιοτονικότητα του Ελληνισμού).

Άξιο εν προκειμένω βαθείας φροντίδας και μελέτης είναι το είδος, ο χαρακτήρας και ο συγκεκριμένος φορέας-σύμβολο της προ- Απολλώνειας λατρείας στο θρησκευτικό κέντρο του Θέρμου. [Θα συζητήσουμε την εναλλακτική θεωρία του χωριού που μετεξελίσσεται σε θρησκευτικό κέντρο].

Δύο άλλα σημεία-εστίες αναφοράς θα συσχετισθούν κυρίως στην θρησκευσιολογική μας έρευνα, κείμενα επί του ορομορφικού τόξου της οροσειράς της Πίνδου με την ανατολική καμπύλωση στην Στερεά Ελλάδα, Πίνδος – (Μακρύνορος) - Παναιτωλικό – Βαρδούσια – Οίτη και Γκιώνα – Παρνασσός. Οι θρησκευσιολογικές εστίες είναι Δωδώνη, Θέρμος, Δελφοί, η καταλυτική παρουσία του Απόλλωνα στα Αιτωλικά ηρωικά της Καλυδώνος και Πλευρώνος, η εμφατική, διάσπαρτη παρουσία του νέου θεού σε Φωκίδα και Βοιωτία. Οι Κουρήτες της Αιτωλίας και Ακαρνανίας θα αποτελέσουν ένα νευραλγικό σημείο της θεωρίας μου.

Ταυτόχρονα, επιπροσθέτως, αρχιτεκτονικά δεδομένα, φυλογενετικές παραδόσεις και μυθολογίες, και επί πάσι η αρχή της μετάπτωσης από το προ-ολύμπιο στο Ολύμπιο θρησκευτικό δυναμικό, οδηγούν στην ανάγκη συστηματικής αντιπαραβολής και συσχέτισης Θέρμου και Ολυμπίας. Εκεί έχουμε αφιδοειδή υποκείμενα και τον πρώτιστο ναό της Ήρας, το αρχέγονο καμπύλο κηλικό Πελόπιο και το μεταγενέστερο πολυγωνικό. (Ο τύμβος του Αμυκλαίου μπαίνει στην συνέχεια του πεδίου σκέψης). Η ειδική στενή διασύνδεση Ηλείας και Αιτωλίας θα συνεξετασθεί κατά την σημασία της, ιδιαίτερος σε σχέση προς τα της Δωρικής Καθόδου.

Οι αρχαιολογικές ανασκαφές και αποτιμήσεις πάνω από ένα αιώνα ερευνών στον Θέρμο θα συζητηθούν.

Η ίδια η ονομασία «Θέρμος, Θέρμον» επίσης θα μας απασχολήσει. Συνήθως γεωγραφικά το όνομα συνδέεται με θερμές πηγές: Θερμοπύλαι, Θέρμη = Θεσσαλονίκη, Θερμαίος Κόλπος, Θέρμα (στην Ικαρία), Θέρμα, Θέρμαι = Λουτράκι (Ξενοφών, *Ελληνικά*, IV, 5,3 .8), Θέρμαι (αι των Ιμεραίων) στην Σικελία. Θέρμιος αφ' ετέρου σηματοδοτεί την ηλιακή θερμασία του πύρινου φωτός – η επιγραφική παρουσία του Ηλίου είναι σημαντική. Και τρίτη διάσταση δίνει η σχετική ερμηνεία του Πausανία (V, 15, 7), Θέρμιος = Θέσμιος (κατά Δωρικότερο ρωτακισμό).

Οι άλλες λατρείες στον Θέρμο και τα αρχαιολογικά και επιγραφικά δεδομένα επ’ αυτού του θέματος θα μελετηθούν, εν αναφορά πρωτίστως προς τον ιδιότυπο Απολλώνειο διμορφισμό που έχω επισημάνει, όπως τεκμηριώνεται και εδώ: **Απόλλων Θέρμιος, Απόλλων Λύσειος (~ Διόνυσος).**

Εκτενώς θα συζητήσουμε τα αρχαιολογικά κινητά ευρήματα από τον χώρο του Ιερού, ειδικά τα ορειχάλκινα αγαλματίδια, τοποθετώντας τα στην θρησκευτική και καλλιτεχνική σημασία τους υπό το πρίσμα της ανάλυσης που έχω κάνει για τα ορειχάλκινα ειδώλια της Ολυμπίας. Οι περιφημες γραπτές πηλινες μετόπες δεν γίνεται να μη μας απασχολήσουν.

Σε πολλαπλή αντίστιξη προς τον Θέρμο θα εξερευνήσουμε την Καλυδώνα επί τόπου και στο Μουσείο του Αγρινίου. Εδώ, στην Αιολίδα, πλούσιες παρέχονται παραδόσεις από την Ηρωική εποχή, σε απόλυτη αντίθεση προς το κενό του Θέρμου – πράγμα που επιτείνει την σημασία του. Ο Ναός και η μυθολογία της Λαφριάς Αρτέμιδος θα μας εξάψουν το ενδιαφέρον, είναι καλή ευκαιρία για να αναδιφήσουμε και το νόημα της αδελφότητας Απόλλωνος – Αρτέμιδος. Θα μελετήσουμε και το Ηρώο της Καλυδώνος και τις ενδιαφέρουσες προτομές του. Με αυτές ξεκαθαρίζει πολύ καλά το θέμα της Ελληνιστικής γλυπτικής και της πλαστικής μίμησης – απόδοσης κλασικών και υστεροκλασικών προτύπων.

Η αλληλουχία φυσικού χώρου, αρχαίων καταλοίπων και ιστορίας του (κυρίως πολιτισμικής), τοπίου και ανθρώπινης δημιουργίας, φύσης και πνεύματος, αποτελεί το αμετακίνητο πρόθεμα των αναζητήσεών μας στις χωρολογικές αυτές εκδρομές. Ανάκρουση λοιπόν και τώρα θα κάνουμε της αρχαιολογίας των ορατών μνημείων και της θεωρίας της θρησκείας και της τέχνης με την «αρχαιολογία» των σημαίνουσών παραδόσεων, με τα «Αιτωλικά» των αρχαίων, διπλά ερειδόμενοι στον Όμηρο και στο Αιολοβοιωτικό έπος για τα Αχαιϊκά και στον Έφορο για τα Δωρικά.

[Για την σημασία και τον χαρακτήρα της πρώιμης Απολλώνιας λατρείας στον Θέρμο, την ιδιαίτερη παρουσία του Απόλλωνα στην Στερεά Ελλάδα, την σχέση Δωριέων και Κουρήτων, την σύγκλιση φιλολογικών πηγών και αρχαιολογικών δεδομένων στην ανασυγκρότηση της πολιτισμικής ταυτότητας του κλασικού Ελληνισμού, και για την εκ των έσω ερμηνεία των σχετικών δεδομένων, δείτε τις μελέτες μου στον ιστότοπο του Ινστιτούτου, τμήμα, κατηγορία «Δωρικές Μελέτες», κυρίως *“Ο Χαρακτήρας της Δωρικής Ταυτότητας του Ελληνισμού, I – VII”*, ιδίως το *«V: Το Απολλώνιο Βίωμα του Κούρου. Δωρείς και Κουρήτες στην Στερεά Ελλάδα»*.

Για τις ανασκαφές στον Θέρμο οι μελέτες του Ρωμαίου είναι βασικές, και υπερχαλύπτουν τις παλαιότερες περιγραφές του Σωτηριάδη. (Οι νεώτερες εργασίες του Παπαποστόλου δεν αλλάζουν τα δεδομένα στα κύρια ζητήματα της αρχαϊκής εποχής). Βλ. Κ. Α. Ρωμαίου, *Εκ του Προϊστορικού Θέρμου*, (και επιγραφές), ΑΔ 1, 1915, σελ. 225-284; Id., *Έρευναι εν Θέρμω*, ΑΔ 2, 1916, σελ. 179-189; επίσης, ΑΔ 6. 1920/1, σελ. 164; ΑΔ 9, 1924/5, Παράρτημα 4; και «*Ανασκαφή εν Θέρμω*» στα Πρακτικά, 1931. Cf. W. Doerpfeld, *Alte und neue Ausgrabungen in Griechenland*, 7. *Thermos*, pp. 43-5, Ath. Mitt., Band 47, 1922. – Για το καίριας σημασίας Κτίσμα Β, v. H. Drerup, *Zu Thermos B*, Marburger Winckelmann-Programm 1963, pp. 1-12, Tafeln 1-2. – Για την αναπαράσταση του μεγάλου αρχαϊκού ναού του Απόλλωνος Θερμίου (Thermos C), v. Immo Beyer, *Der Triglyphenfries von Thermos C*, AA. 1972, Heft 2, pp. 197-226. –

Για την Βόρεια Ευρασιατική καταγωγή του Ελληνικού ναού, βλ. Fr. Oelmann, *Homerische Tempel und nordeurasische Opfermahlhäuser*, in *Bonner Jahrbücher*, Heft 157, 1957, pp. 11-52, Tafeln 1-4; Για την Γερμανική καταγωγή από πασσαλωτές οικίες, βλ. H. Muchau, *Pfahlhausbau und Griechentempel, Kulturgeschichtlich-sprachwissenschaftlich Untersuchungen*, 1909. – Για μια μεθοδική γενετική εξέταση της μορφολογίας του Δωρικού ναού, βλ. H. Richard, *Vom Ursprung des Dorischen Tempels*, 1970. Πβ. A. von Gerkan, *Die Herkunft des dorischen Gebäudes*, JdI, 63/54, 1948/9, pp. 1-13; με ενδιαφέρουσες ιδέες, η μελέτη του M. Raphael, *Der Dorische Tempel*, 1930. –

Οι επιγραφές του Θέρμου, IG IX,1 (Dittenberger), Nos. 411-6; IG IX, 1 ed. min. (Klaffenbach, 1932), nos. 1-94.

ΣΥΝΟΠΤΙΚΟ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑ

Παρασκευή 10 Ιουλίου

10 π.μ. Αναχώρηση

11 π.μ. Καλυδών. –

Ιερό Αρτέμιδος Λαφρίας Εξολυμπισμός μιας αρχέγονης Λατρείας της Κυρίαρχης Δύναμης της Φύσης. Κουρήτες και Αιολικά. Καλυδώνα και Πλευρώνα. Αιαρνάνες. –
Ηρώον

2 μ.μ. Αρχαιολογικό Μουσείο Αγρινίου

Οι προτομές και η μαρμάρινη θύρα από το Ηρώο της Καλυδώνας.
Αικρωτήρια από το Ηρώο της Αλυζίας, στην Αιαρνανία.
Η φυσιογνωμία της Αιτωλίας από τα αρχαιολογικά ευρήματα.

7.45 – 9.45 μ.μ. Σεμινάριο I

Ο Απόλλων στην Στερεά Ελλάδα

Δωριείς και Κουρήτες του Μέγιστου Κούρου

Η Γένεση του Ελληνισμού και των Ελλήνων

10 μ.μ. Δείπνο

Σάββατο 11 Ιουλίου

10.30 π.μ. Αρχαιολογικό Χώρος

Τα Μέγαρα, τα λοιπά αφιδοειδή και ευθύγραμμα, ο μέγας Ναός.
Δύο άλλοι ναοί. Ταυτοποιήσεις. Οι σταδιαίες Στοές. Η
μεγαλόπρεπη οδός από του Βουλευτηρίου λοξά προς τον Ναό εν
μέσω της Δυτικής και της Ανατολικής Στοάς. Ο Περίβολος του
Ιερού.

2 μ.μ. Το Αρχαιολογικό Μουσείο

Τα εκθέματα του Μουσείου. Τα ορειχάλκινα αγαλματίδια.
Προϊστορικά αγγεία. Πήλινα τμήματα του Αρχαϊκού ναού.
Οι μετόπες.
Επιγραφές.

7 – 9 μ.μ. Σεμινάριο II

*Γένεση και Φύση του Ελληνικού Ναού: Μορφή και Λειτουργία
(Το Μυκηναϊκό Μέγαρο, ο Βορειοευρασιατικός Οίκος
για το Κοινόδειπνο της Θυσίας και η Δωρική Κινοστοιχία)*

9.30 μ.μ. Θέσμιο Συμπόσιο

Κυριακή 12 Ιουλίου

10.30 π.μ. Επίσκεψη σε αρχαιολογικούς και φυσιολατρικούς τόπους της περιοχής.

Επίσκεψη στην μονή του Αγίου Κοσμά του Αιτωλού.

Σε μια εποχή όπου κυκλοφορούσαν ιδέες προσέγγισης προς την «Ευρώπη», συνοδευόμενες ως συνήθως με την φαντασία της βοήθειας εναντίον της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ο Κοσμάς διαλάλησε στεντόρεια το θρησκευτικό και πολιτισμικό ασύμβατο κατά βάθος Ελληνισμού και Ευρωπαϊσμού, παρ' όλο τον έρωτα του κλασσικού στα καλύτερα Ευρωπαϊκά μυαλά. Θα συζητήσουμε το καίριο θέμα σε μια μεσημεριανή ανάπαυλά μας.

Και θα αντιπαραβάλλομε τα λόγια του καλού λογίου και κλασσικού φιλολόγου Δημήτριου Βερναρδάκη για την στρατηγική σκέψη του

Καποδίστρια επί του θέματος:

«Το βαθύ και διορατικόν του Καποδίστρια βλέμμα ανεκάλυψεν ευθύς εξ αρχής το βαθύ χάσμα όπερ διεχώρισε προ αιώνων ήδη την Δύσιν από της Ανατολής, την Ευρώπην από της Ελλάδος, ενόησε την ουσιώδη και προαιώνιον διαφοράν, ήτις διακρίνει τα ευρωπαϊκά έθνη από της Ελλάδος και της Ανατολής, εστάθμισε τας ιστορικές συνεπείας του σπουδαιοτάτου τούτου γεγονότος, συνεδύασεν αυτάς προς τας ενδεχομένας εν τω μέλλοντι εκ της τοιαύτης ή τοιαύτης συμπληρώσεως του χάσματος τούτου, και εξήγαγε το ορθόν συμπέρασμα, ότι, εάν επαπειλούσι κίνδυνοι το νέον κράτος εξ ανατολών άμα και δυσμών, επιφοβώτεροι ήσαν οι εκ της Δύσεως ηθικοί παρά τους εκ της Ανατολής υλικωτέρους».

(Δ. Βερναρδάκη, Καποδίστριας και Όθων, [Επιστολιμαία Βιβλιοκρισία],

σελ. 134-5)

Απόγευμα. Αναχώρηση προς Ναύπακτο - ώστε να περιληφθεί εν κύκλω μεγάλο μέρος της Αιτωλίας.

Θα επιστρέψουμε από μια διαδρομή εξαιρετικής φυσικής ομορφιάς, που έχει επισημανθεί και από το Patras Events.

Στο βραδυνό μας, δίπλα στην γέφυρα του Εύηνου, θα μιλήσουμε για τον αρχαίο μύθο του Απόλλωνα και την εμπλοκή του στα τοπικά. Για την Μάρπησσα και τον Μελέαγρο και τον σιοτωμό του ξανθού ήρωα από τον μέγα θεό – σαν την ιστορία του Αχιλλέα.

Σημαίνουν αυτά. Θα κοιτάξουμε να τα εξιχνιάσουμε